

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΔ΄

2022

Πρακτικά του Δ΄ Διεθνούς Κυκλαδολογικού Συνεδρίου

Οι Κυκλάδες στην διαχρονία: Χώρος-Άνθρωποι

Χώρα Τήνου, 22-26 Σεπτεμβρίου 2021

Μέρος Α΄

Υπό την αιγίδα της Α.Ε. της Προέδρου της Δημοκρατίας

Κατερίνας Σακελλαροπούλου

ΑΘΗΝΑ 2022

ΕΠΕΤΗΡΙΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΔ΄

2022

Πρακτικά του Δ΄ Διεθνούς Κυκλαδολογικού Συνεδρίου
Οι Κυκλάδες στην διαχρονία: Χώρος-Άνθρωποι
Χώρα Τήνου, 22-26 Σεπτεμβρίου 2021
Μέρος Α΄

Υπό την αιγίδα της Α.Ε. της Προέδρου της Δημοκρατίας
Κατερίνας Σακελλαροπούλου

ΑΘΗΝΑ 2022

ANNALES DE LA SOCIÉTÉ DES ÉTUDES DES CYCLADES

Vol 24, 2022

©ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Διεύθυνση: Οδός Φερών 7 (3ος όροφος), Αθήνα Τ.Κ. 104 34.

Τηλ: +30 210 8253790

Ιστότοπος: www.ekyklamel.gr

Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: Info.ekyklamel@gmail.com

Επιμέλεια:

Δημήτριος Κορρές

Νικόλαος Αναστασόπουλος

Γεώργιος Γαβαλάς

Στέφανος Προβελέγγιος

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-Επιμέλεια παραγωγής

ΑΡΓΩ ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΑΒΕΕ

Παπαρηγοπούλου 24, 12132 Περιστέρι

argo-printinghouse.gr

ISSN: 0440-758X

Απαγορεύεται ρητά η οποιαδήποτε χρήση, αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, φόρτωση (download), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά του περιεχομένου του τόμου, χωρίς την προηγούμενη γραπτή άδεια της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών.

Η δημοσίευση στην Επετηρίδα της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών δεν υποδηλοί αποδοχή των γνώμων των συγγραφέων.

Ο τόμος ΚΔ΄
της Επετηρίδας Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών
αφιερώνεται στην μνήμη των πεσόντων
κατά τον αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας του 1821

ΔΙΠΛΩΜΑ χαλκού αριστείου απονεμηθέντος στο συριανό Λεονάρδο Δουράντζο (Δουράτσο), Καθολικό το θρήσκευμα, «εντίμως μεθέξαντα του υπέρ ανεξαρτησίας της Ελλάδος ηρωϊκού αγώνος»

Αρχείο Δρ. Στεφάνου Προβελεγγίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ/CONTENTS

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ / FORWORD	9

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ / TRIBUTE OF HONOUR	13

I. ΤΗΝΟΣ / THNOS

ΑΛΕΚΟΣ Ε. ΦΛΩΡΑΚΗΣ

Τήνος: παραδοσιακή κοινωνία και λαϊκός πολιτισμός	17

MARIA ΧΟΡΤΑΡΟΥΔΗ

Ο Πηλιορείτης Δαβίδ (Αδαμάντιος) Μολοχάδης διδάσκαλος στην Τήνο... έχοντας έρωτα της παιδείας»	25

ANNA ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΥ-ΚΑΤΣΗ

Γ. Δροσίνη, Τρεις ημέραι εν Τήνω «Οδοιπορικά εντυπώσεις»	35

ΚΟΥΤΟΥΞΙΑΔΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Πτυχές του ευεργετισμού στον χώρο της εκπαίδευσης της Τήνου κατά τον 19 ^ο και αρχές του 20 ^{ου} αιώνα	51

ΕΛΕΝΑ ΧΑΛΚΟΥΤΣΑΚΗ

Χοιροσφάγια Τήνου	73

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ

Τηνιακοί Μαρμαρογλύπτες στη Ρουμανία με βάση στοιχεία από ταφικά μνημεία σε κοιμητήρια	79

ΙΑΚΩΒΟΣ ΑΝΔ. ΡΗΓΟΣ

Τηνιακή Σιδηρουργία στην Αθήνα	99

ΑΛΕΚΟΣ Ε. ΦΛΩΡΑΚΗΣ

Έργα Τηνιακής Μαρμαρογλυπτικής στα Κύθηρα και την Μονεμβασία	105

MARIA ΒΙΔΑΛΗ

Το αγροτικό τοπίο της Τήνου, μέσα από το αφήγημα, τον χώρο και τον χρόνο.	129

II. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ / HISTORY OF THE CYCLADES - GREEK INDEPENDENCE WAR

ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΕΡΡΑΚΗΣ, NILS FISCHER

Ένα ελληνιστικό modus vivendi στην Αμοργό του ύστερου 19ου αιώνα	145

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΑΚΗΣ

Επικύρωση κανόνων κληρονομικού Δικαίου στην Νάξο του 17 ^{ου} αιώνα. Σκέψεις και προβληματισμοί με αφορμή δύο έγγραφα του 1662	151

ΕΛΠΙΔΑ ΠΡΙΝΤΕΖΗ-ΚΑΜΠΕΛΗ

«Σχέσεις, Δεσμοί και Συνεργασίες, στον τομέα της Εκπαίδευσης, κατά τον 18ο & 19ο αιώνα, της Μονής Ιησουιτών Σύρου, με την αντίστοιχη της Τήνου»	171

ΚΥΡΙΑΚΗ Μ. ΓΕΛΑΣΑΚΗ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΝΑΘΑΝΑΗΛ

Η Σέριφος κατά την Έναρξη της Επανάστασης του 1821	189

ΕΛΕΝΗ ΒΕΛΩΝΗ

Οι Αγωνιστές της Επανάστασης του 1821: Ιωάννης Μαρκ. Δαμιράλης και Ιωάννης Μιχ. Δαμιράλης	207

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Δ. ΛΕΠΟΥΡΑΣ

Η Προσφορά της νήσου Κέας στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 215

ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΤΡΑΤΟΣ,

Η δράση του Κεφαλονίτη Κωνσταντίου Μεταξά στις Κυκλάδες ως Αρμολστή (1822).

Μια αποτίμηση 225

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗ ΝΙΚ. ΛΕΜΠΕΣΗ

Εξόριστος στην Σίφνο. Αναμνήσεις του Γάλλου Φιλέλληνα Jean Philippe Paul Jourdain από την

Σίφνο την εποχή της εθνεγερσίας 239

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Οι Κυκλάδες στον Τύπο της Επανάστασης: η περίπτωση της Υδραϊκής εφημερίδας «Ο Φίλος

του Νόμου» (1824 – 1827) 261

ΘΕΟΔΩΡΑ ΖΑΦΕΙΡΑΤΟΥ

Κυκλάδες και Κεφαλονιά: σχέσεις καθημερινότητας αποτυπωμένες σε ανέκδοτο αρχειακό υλικό

της περιόδου του Ιονίου Κράτους (1815 - 1864) 271

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Επώνυμοι-αφανείς Νάξιοι Αγωνιστές κατά τον αγώνα της Ανεξαρτησίας αιτούνται την

ανταμοιβή τους «διά τας προς την πατρίδα θυσίας και εκδουλεύσεις των» 289

ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΝΟΥΣΗΣ

Πολιτειογραφική κατάσταση του Δήμου Πανόρμου Τήνου στις αρχές λειτουργίας του

Νεοελληνικού κράτους (1836) 319

ΣΟΦΙΑ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ

Οι πολιτογραφήσεις στο νησί της Σύρου με βάση το Νομοθετικό Διάταγμα της 19^{ης} Οκτωβρίου

1922 (Δεκέμβριος 1922 – Ιανουάριος 1923) Δημογραφική ανάλυση και στατιστική 339

ΣΟΦΙΑ ΜΠΕΛΟΚΑ

Στοιχεία οικονομικής δραστηριότητας στην επαρχία της Τήνου (1879-1907) 351

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΛΛΑΡΟΣ

Βασιλευόμενη ή Αβασίλευτη Δημοκρατία: Οι Κυκλαδίτες στο δημοψήφισμα της

8^{ης} Δεκεμβρίου 1974 367

ΙΙΙ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ / FOLKLORE - SOCIETY

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΣΤΑΜΟΥ

Ρωσικά ιερά σκεύη και κειμήλια στη Σαντορίνη. Η γενική εικόνα της έρευνας και τα ευρήματα 393

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ι. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Θρησκευτική Λαογραφία: Παραδοσιακή και σύγχρονη. Η περίπτωση του Αγίου Ιωάννου

του Νηστευτή στους Αρβανίτες της Ανδρου. 411

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΥΛ. ΚΟΡΡΕΣ

Οι Προτομές και τα αγάλματα στον σύγχρονο Κυκλαδικό χώρο. Η περίπτωση της Ανδρου 423

ΗΛΙΑΣ ΤΖΑΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΒΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ένα υπαίθριο «μουσείο» αρχαίας ελληνικής επιστήμης στον Πύργο της Τήνου 449

ΜΑΡΙΑ ΓΡΥΠΑΡΗ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΤΟΥΜΑΝΗΣ, ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΧΑΡΗ

Το Εικονικό Μουσείο Τήνου ως ένας τόπος συνάντησης για όλους 457

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΡΕ-ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Τα «συριανά» κεραμικά (19ος-20ός αι.). 465

ROBIN BARBER

The Cyclades in Greek painting – Part 2 477

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΣΥΚΟΥΤΡΗ – ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

TAMA- Η τελευταία ελπίδα για τη ζωή. Ένα καντήλι στην Παναγία Ευαγγελίστρια της Τήνου 483

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΣΥΚΟΥΤΡΗ – ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

Σύνδεσμος Συριανών. Εκατό είκοσι χρόνια προσφοράς· το χρονικό της ίδρυσης 487

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΑΡΙΝΑΚΗ

Ο Φολεγάνδριος μεγαλοτυπογράφος Αντώνιος Κων. Γεράρδος 497

IV. ΝΕΟΤΕΡΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ / MODERN ART AND LITERATURE

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ

Η Μέλπω Αξιώτη και οι Δύσκολες νύχτες μιας εφηβείας 507

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΟΥΛΑΣ

Η καλώς εννοούμενη παθολογία του ψυχισμού του Καΐρη 515

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΝΔ. ΛΕΒΑΝΤΗΣ

Απόδημοι Κυκλαδίτες Λογοτέχνες 537

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Ο Βυζαντινολόγος Γεώργιος Λαμπάκης (1854-1914) και τα ιδεολογικά θεμέλια του έργου του 545

ΝΑΪΡΑ ΣΤΕΡΓΙΟΥ, ΕΡΙΦΥΛΗ ΒΕΝΕΡΗ

Aquatic and the terror: Ο Ακαρνανάς “ψαράς” 561

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΥΣΟΒΙΤΣΑΝΟΥ

Κοσμικές και οργανικές φόρμες στην τέχνη του Jean/Hans Arp. Η συνάντηση του καλλιτέχνη με τις κυκλαδικές μορφές 573

V. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ / ARCHITECTURE, TRADITIONAL SETTLEMENTS

ΜΑΡΙΑ ΒΡΑΧΙΟΝΙΔΟΥ

Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και αειφόρος ανάπτυξη: το παράδειγμα της Γιορτής Παραμυθιών στην Κέα 593

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΦΡΥΔΗΣ

Πήλινες κυψέλες και πρακτικές μελισσοκομίας στα νησιά των Νότιων Κυκλάδων 603

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΦΡΥΔΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΑΤΑΡΗΣ, ΕΥΡΥΔΙΚΗ ΤΣΙΛΙΓΓΙΡΗ, ΘΕΟΔΩΡΑ ΠΕΤΑΝΙΔΟΥ

Παραδοσιακή μελισσοκομία και λιθόκτιστες κατασκευές στο νησί της Άνδρου 627

ΚΑΝΑΚΑΡΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Καταγραφή και ανάδειξη της (αγροτικής) πολιτιστικής κληρονομιάς, ο μόνος τρόπος διάσωσης του τοπίου των νησιών: η περίπτωση της Σίφνου 647

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ

Αγροτικός χώρος και αγροτικές κατασκευές στην Κύθνο (Θερμιά) 669

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Ιστορική αναδρομή της καπνοκαλλιέργειας στη Νάξο (αρχές 19^{ου} αιώνα - 1950) 681

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΙΤΖΟΥΛΗ

Εντοπισμός και αρχική καταγραφή της βιομηχανικής κληρονομιάς στα γεωγραφικά όρια της Σαντορίνης, Ν. Κυκλάδων κατά τα νεώτερα χρόνια 703

ΘΕΟΔΩΡΑ (ΔΩΡΑ) ΜΟΝΙΟΥΔΗ-ΓΑΒΑΛΑ

Μετασχηματισμοί στον κτισμένο χώρο των Κυκλάδων κατά τον 19^ο αιώνα: συνέχειες και ασυνέχειες 715

ΛΕΙΒΑΔΙΤΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ, ΠΕΡΒΑΝΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Το πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό αποτύπωμα της εσωτερικής μετανάστευσης στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Η περίπτωση των Χίων προσφύγων στην Σύρο 729

ΑΓΝΗ ΚΟΥΒΕΛΑ - ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ

Σαντορίνη. Φυσιognωμία και αρχιτεκτονική άλλοτε και τώρα 741

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΝΑΝΗΣ

Χερσαίες και θαλάσσιες μεταφορές μεταλλευμάτων στις Κυκλάδες (Το παράδειγμα της Αντιπάρου) 755

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Σ. ΓΑΒΑΛΑΣ

Ο κύκλος ζωής της οικογένειας στις Κυκλάδες: 1907-2017, ένας και πλέον αιώνας δημογραφικών εξελίξεων. 771

VI. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ, ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ / MODERN ECONOMY AND DEVELOPMENT OF THE CYCLADES, TOURISM, MANAGEMENT OF MONYMENTS

ΔΙΜΕΛΛΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Χωρικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη. Η περίπτωση της Τήνου 797

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ι. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Η Περιβαλλοντική προστασία των Κυκλάδων και η νομολογία του ΣτΕ 813

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Μ. ΚΟΡΡΕΣ, ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΚΚΙΝΟΥ, ΑΘΗΝΑ ΟΥΑΛΛΑΣ

Πολιτιστική Κληρονομιά και Τοπική Ανάπτυξη: Η Μελέτη Περίπτωσης των Κυκλάδων 823

ΔΡ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Η Ζήτηση και η προσφορά του Ελληνικού Τουριστικού προϊόντος: Η περίπτωση των Κυκλάδων 835

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Γ. ΧΑΙΡΕΤΗ

Ανάλυση της οικονομικής φυσιognωμίας των Κυκλάδων 853

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΣΕΡΟΣ

Τράπεζα αίματος Συλλόγου Φιλωτιτών Νάξου 869

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΙΜΩΣΙ

Ναυάγια της νεότερης σύγχρονης ιστορίας στον κόλπο Αδάμαντα νήσου Μήλου 873

ΛΟΓΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Προτεινόμενη Πολιτιστική Διαδρομή στην περιοχή της Βυζαντινής Νάξου. Παναγία Δροσιανή - Άγιος Γεώργιος Διασπορίτης - Παναγία Πρωτόθρονη - Χαλκί 883

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ-ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ 903

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ 907

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ 913

ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΤΑΙΡΩΝ 919

Ο Βυζαντινολόγος Γεώργιος Λαμπάκης (1854-1914) και τα ιδεολογικά θεμέλια του έργου του

Ιωάννης Λαμπάκης

οἷς δ' ὁ γέρων μετέησιν, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω
λεύσσει, ὅπως ὃχ' ἄριστα μετ' ἀμφοτέροισι γένηται.»

(και όπου είναι γέροι, και τα εμπρός και τα κατόπι βλέπουν, και ό,τι συμφέρει
προνοούν στο 'να και στ' άλλο μέρος) - Ομήρου Ιλιάς Γ στ 109/110¹

Το παρόν συνέχει το παρελθόν με το μέλλον.

Περίληψη

«Ο Βυζαντινολόγος Γεώργιος Λαμπάκης (1854-1914) και τα ιδεολογικά θεμέλια του έργου του»

Ο Τήνιος την καταγωγή εκ μητρός της Μουνταδιανής Μαργαρίτας Πλατή, ο Γεώργιος Λαμπάκης, ως υπότροφος του Ιδρύματος Ευαγγελιστρίας σπούδασε Θεολογία στο ΕΚΠΑ και εν συνεχεία μετεκπαιδεύτηκε στη Γερμανία (Ερλανγκεν), όπου αγορεύτηκε Διδάκτορας της Φιλοσοφίας με τη διατριβή του «ΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΤΤΙΚΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΙ» (1882). Με την επιστροφή του στην Ελλάδα προέβη στην ίδρυση της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (ΧΑΕ 1884) και του Χριστιανικού (μετέπειτα Βυζαντινού) Μουσείου, αναπτύσσοντας πολυσχιδές πολιτιστικό και εθνικό έργο εντός και εκτός συνόρων, ως Γραμματέας της Βασιλίσσας Όλγας. Από την πρώτη μορφή-έκθεση του Μουσείου ο Γ.Λ. προσπάθησε να εμπεδώσει στους συγχρόνους του την ιδέα της συνέχειας στην ιστορική ταυτότητα του Ελληνισμού, με το Βυζάντιο αναπόσπαστο και ουσιαστικό τμήμα της. Την επιδίωξη αυτή καλλιέργησε και όταν αργότερα ανέλαβε τη διδασκαλία της Βυζαντινής Τέχνης στο ΕΚΠΑ, διαμορφώνοντας τους πρώτους Έλληνες Βυζαντινολόγους.

Στην πρωτοπόρα δραστηριότητά του αποτυπώνεται η βασική αρχή του οράματός του: «*Η Ελλάς μήτηρ πάσης σοφίας και τέχνης εστί δια πάντων των αιώνων μέγα Μουσείο του Ενιαίου αθάνατου πνεύματος της Ελληνικής φυλής. Παρθενών και Αγία Σοφία μία διάνοια εν δυσί τύποις*». Αποτελούσε την έμπρακτη απάντηση του Έλληνα θεολόγου (η θεολογία συνδέεται στενά με την ιστορία) και Βυζαντινολόγου στον ιστορικό Fallmerayer, την πεποίθησή του ότι «το έθνος καθορίζεται από πολιτισμικούς και όχι βιολογικούς παράγοντες». Στον Λαμπάκη πρυτάνευε η αρχή ότι «Έλληνες εισίν οι της παιδεύσεως της ημετέρας μετέχοντες»

Ο Γεώργιος Λαμπάκης μετέσχε στην κίνηση του Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου, που συνέλαβε την ελληνική ιστορία ως αδιάσπαστο όλον, αναγνωρίζοντας την ενότητα των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της εθνι-

¹ Πρώτη επίτομη έκδοση: Ομήρου "Ιλιάς". Έμμετρος μετάφρασις Ι. Πολυλά. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Γεωργ. Ι. Βασιλείου, 1922.

κής ταυτότητας. Με οδηγό την επιστημονική του σκέψη και με φάρους την Πίστη και την Γνώση, ο Γ.Λ. πραγματοποίησε ένα τιτάνιο έργο, ενώ δεν είναι τυχαίο ότι μέχρι τον θάνατό του τα μέλη όλων των Διοικητικών Συμβουλίων της ΧΑΕ προήλθαν από την ίδια ιδεολογική ομάδα και υπηρέτησαν τους ίδιους εθνικούς σκοπούς.

Η παρούσα ανακοίνωση αφιερώνεται στον πρωτοπόρο Έλληνα Βυζαντινολόγο, Τήνιο Γιώργο Λαμπάκη και την ευγνωμοσύνη της οικογενείας του, προς το Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας για την υποστήριξη που του παρείχε.

Λέξεις κλειδιά: Γεώργιος Λαμπάκης, Χριστιανική Αρχαιολογία, Εμμανουήλ Λαμπάκης, Ζωγράφος Αγιογράφος, Ιωάννης Λαμπάκης, Φωτογράφος.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του “Αρχείου Οικογένειας Λαμπάκη”, εφεξής (ΑΟΛ), μου ανέθεσε να παρουσιάσω/ενημερώσω για τα ιδεολογικά θεμέλια του έργου του Γεωργίου Λαμπάκη, εφεξής (ΓΛ), Θεολόγου - Βυζαντινολόγου, με την ευκαιρία της διεξαγωγής του Δ΄ ΚΥΚΛΑΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ στην πατρίδα του την ΤΗΝΟ, όπως ο ίδιος ανέφερε και έγραφε, παρόλο που ήταν γέννημα και θρέμμα της Αθήνας. Άλλωστε, ο Δήμος Τήνου έχει ονοματίσει οδό προς τιμή του.

Η απόφαση αυτή του ΔΣ του ΑΟΛ βασίστηκε σε δύο λόγους:

Πρώτον, γιατί μας δίνεται η δυνατότητα να εκφράσουμε και εμείς, οι απόγονοι του, ευγνωμοσύνη προς το Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας για την υποστήριξη που παρείχε στην οικογένεια κατά τα πολύ δύσκολα εκείνα χρόνια, και

Δεύτερον, λόγω του ότι φέτος, που εορτάζουμε τα 200 χρόνια από την ανεξαρτησία της πατρίδας μας, εμείς στο ΑΟΛ θεωρούμε ότι η ίδρυση της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (ΧΑΕ) και του Βυζαντινού & Χριστιανικού Μουσείου αποτέλεσαν τη συμβολή του Γ.Λ, στην διατήρηση της μνήμης του Έλληνα μέσω της διάσωσης των κειμηλίων και της ιστορίας των Ναών.

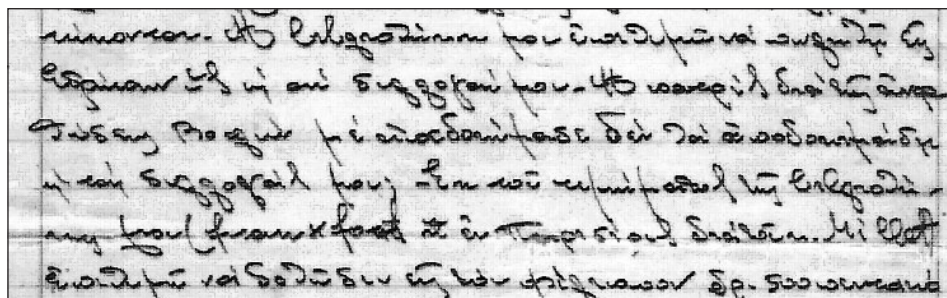
Το ΑΟΛ είχε την μεγάλη τύχη να το συνδράμουν σπουδαίοι συνεργάτες, που τίμησαν με την παρουσία τους και την εθελοντική εργασία τους το τόλμημά μας, να παρουσιαστεί το Αρχείο της οικογένειας στην επιστημονική κοινότητα. Πρώτη και πάνω από όλους ευχαριστούμε από καρδιάς την καθ. Σόνια Καλοπίση - Βέρτη, που τότε στο μακρινό 1995 καθηγήτρια στο ΕΚΠΑ και σήμερα ομότιμη, με σύνεση, προγραμματισμό και φροντίδα ανάλογη με το ήθος και τον σφοδρό έρωτα που έχει για τον Βυζαντινό πολιτισμό, μας οδήγησε σιγά-σιγά στην αναψηλάφηση του αρχείου με πρώτο σκαλί, την καταλογράφηση του. Την εργασία αυτή ανέλαβε ο τότε υποψήφιος και νυν διδάκτορας Νικόλας Φύσσας. Η εξαιρετική εργασία του μας βοήθησε να αντιληφθούμε το εύρος και μέγεθος του έργου του ΓΛ και να πραγματοποιήσουμε καλύτερα την οργάνωσή μας. Μας υποστηρίζει και μας οδηγεί όλα αυτά τα χρόνια. Έχουν περάσει 20 χρόνια που μας έχει παραδώσει την εργασία του, και του οφείλουμε την παρουσίασή της. Ο Δρ Διονύσιος Μουρελάτος έχει συνδράμει ώστε το ΑΟΛ να γίνει γνωστό και προσιτό σε ερευνητές και στην κοινωνία με την συμμετοχή του σε ανάλογες επιστημονικές εκδηλώσεις. Ο Δρ Γεώργιος Τσιμπούκης επεξεργάστηκε όσες από

τις επιγραφές υπάρχουν στο αρχείο, περίπου 600². Είναι μια εξαιρετική εργασία. Τους ευχαριστούμε όλους από καρδιάς!

Επίσης ευχαριστούμε την κα Λουκία Κοτσιμπού, υπεύθυνη για την οργάνωση και ψηφιοποίηση του αρχείου η οποία αυτό το διάστημα επεξεργάζεται να αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΑΟΛ η ψηφιακή παρουσίαση των περιηγήσεων του Γ.Λ., και του αρχείου. Ομοίως την κυρία Ευφροσύνη Μάρδα – Λαμπάκη, η οποία μου δίδαξε να ρωτώ τον εαυτό μου: « Γιατί πρέπει αυτό να είναι έτσι;». Ήταν και είναι πάντα πρόθυμη να αμφισβητήσει και να προκαλέσει τις «ιερές αγελάδες μου». Η αντίληψη της για το τι είναι σημαντικό στην ζωή με προ φύλαξε, στο να μην χάσω το στόχο μου, αφενός και αφετέρου, αυτό που είναι σημαντικό, το σημαντικότερο στην ζωή μου, την οικογένεια και τους φίλους.

Τέλος, εκφράζουμε την ευγνωμοσύνη μας σε έναν από τους ανθρώπους του πολιτισμού, που σίγουρα θα ήταν εισηγητής στο συνέδριο αυτό, εάν δεν έχει φύγει πρόωρα από κοντά μας. Η αγάπη του για την Τήνο ήταν γνωστή. Προσωπικά μου έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσω από κοντά το Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο (ΒΧΜ), να συνεργασθώ μαζί του αλλά και με τους επιμελητές του Μουσείου. Ήταν πολύτιμη η μαθητεία κοντά του. Ευγνωμονούμε λοιπόν τον αείμνηστο Δημήτριο Κωνστάντιο.

Εκ προοιμίου σας γνωρίζω ότι δεν είμαι ιστορικός ούτε βυζαντινολόγος. Είμαι απλώς απόγονος και φυσικά είμαι υποκειμενικός. Επίσης σας διαβεβαιώ ότι είναι πενιχρές οι διασωθείσες οικογενειακές πληροφορίες, και ότι το προσωπικό αρχείο, οι μελέτες και η βιβλιοθήκη του ΓΛ δεν έχουν εντοπιστεί. Σχετικά με την βιβλιοθήκη και τις μελέτες του η μόνη είδηση που σώζεται, είναι η αναφορά τους στην διαθήκη του ΓΛ, όπου ο ίδιος αναφέρει:

«Η βιβλιοθήκη μου επιθυμώ να πωληθή εις Ευρώπην ως και αι συλλογαί μου. Η Πατρίς ... με απεδοκίμασε, δεν θα αποδοκιμάση και τας συλλογάς μου; Εκ του τιμήματος της βιβλιοθήκης μου (Φρανκφούρτη & και εν Παρισίοις) δια του κ. Millet επιθυμώ να δοθώσιν εις τον Φίλιππον δρ. 500»³.

Η προσέγγιση λοιπόν που θα σας εκθέσω, είναι η προσωπική μας άποψη.

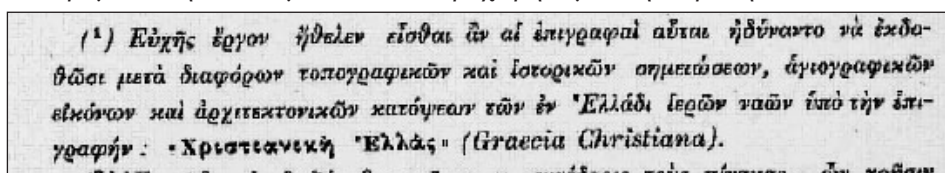
Ο Γεώργιος Λαμπάκης (1854-1914), Τήνιος την καταγωγή, εκ μητρός Μου-

² Οι υπόλοιπες περίπου 3500 κατέληξαν τελικώς στο Princeton (ΗΠΑ), με αδιευκρίνιστες τις πρώτες ενδιάμεσες διαδικασίες κατά την μακρά αυτή τους πορεία, και τελούν υπό την ευθύνη του κ. Δ. Γόντικα, Έλληνα εργαζόμενου στο εκεί Πανεπιστήμιο (μάλλον καθηγητής).

³ Από το κείμενο της διαθήκης του.

νταδιανής, της Μαργαρίτας Πλατή, σπούδασε ως υπότροφος του Ιδρύματος Ευαγγελίστριας στη Ριζάρειο και στη συνέχεια Θεολογία στο ΕΚΠΑ, και μετεκπαιδεύτηκε στη Γερμανία (Ερλάνγκεν), όπου αναγορεύτηκε Διδάκτορας της Φιλοσοφίας με τη διατριβή του “ΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΤΤΙΚΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ” (1882). Σημαντικό ρόλο στην μετεκπαίδευση του στην Γερμανία δι-αδραμάτισε ο καθηγητής του και πρώτος καθηγητής της Χριστιανικής Αρχαιολογίας στο ΕΚΠΑ, Ιερωμένος Νικηφόρος Καλογεράς, ο οποίος είχε σπουδάσει στη Γερμανία⁴. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα ο Γ.Λ. πρωτοστατεί στην ίδρυση της ΧΑΕ και του ιδιωτικού Χριστιανικού Αρχαιολογικού Μουσείου & Τέχνης το 1884, το οποίο από το 1923 ενσωματώθηκε στο Δημόσιο Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο, το οποίο ιδρύθηκε στο τέλος του 1914, μετά τον θάνατο του Γεωργίου Λαμπάκη την ίδια χρονιά.

Σεβόμενοι την επιθυμία του ΓΛ⁵, προχωρήσαμε στην ίδρυση του ΑΟΛ.

Το ΑΟΛ είναι Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία. Μείζον σκοπός του ΑΟΛ, εκτός από το να διαφυλάττει, συντηρεί και να διαχειρίζεται το υλικό αυτό, είναι να γίνει προσιτό το Αρχείο στην επιστημονική κοινότητα και όχι μόνο. Διευρύναμε την ανωτέρω επιθυμία του ΓΛ, η οποία αφορούσε τις επιγραφές, και στις υπόλοιπες σειρές/θέματα του προσωπικού του αρχείου, Αλληλογραφία (κυρίως εισερχόμενη), Ημερολόγια ταξιδιωτικά, Χειρόγραφα, Καρτ Ποστάλ, Φωτογραφίες. Είμαστε στο στάδιο που ολοκληρώνουμε την ψηφιοποίησή του, η οποία θα παρέχει τη δυνατότητα σε κάθε ερευνητή και ενδιαφερόμενο να προσεγγί-ζει το Αρχείο. Ευελπιστούμε αυτή η προσέγγιση να συμβάλει στη συμπλήρωση των κενών στα σημεία όπου δεν υπάρχουν στοιχεία, και για τους τρεις αδελφούς Λαμπάκη, τον Γεώργιο, τον Εμμανουήλ (Ζωγράφο- Αγιογράφο) και τον Ιωάννη (φωτογράφο, δημιουργό της μέχρι σήμερα μοναδικής συλλογής με 35 φωτογρα-φίες των Πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων του 1896).

Με την επιλογή μας αυτή επιδιώκουμε να συμβάλουμε στην διατήρηση της «χρυσής αλύσου» της Εθνικής μας μνήμης, δια μέσου της διατήρησης της πολι-τιστικής κληρονομιάς. Η διατήρηση της Εθνικής μας μνήμης είναι το κυριότερο στοιχείο της ψυχικής μας δομής. Για εμάς τους Έλληνες η μνήμη είναι θέμα χιλι-ετιών διότι η γλώσσα μας είναι ο συνδετικός κρίκος των χιλιετιών που πέρασαν με την ίδια γλώσσα. Είναι συγκλονιστικό ότι χρησιμοποιούμε τις ίδιες λέξεις που χρησιμοποιούσε ο Όμηρος. Μπορεί να μην καταλαβαίνουμε τις βαθύτερες έννοιες, όμως αν πλησιάσουμε με μεγάλη προσοχή & αυτοσυγκέντρωση και με την βοήθεια των λεξικών, μπορούμε να τις κατανοήσουμε

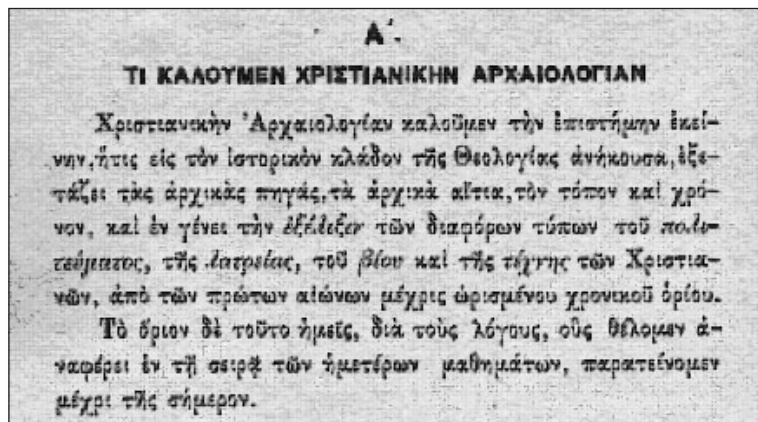
⁴ Γενική Εισαγωγή εις την Χριστιανικήν Αρχαιολογίαν- Λόγος Εισιτήριος ρηθείς εν τῷ ΕΘΝΙΚῳ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ ΤΗ 25 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1896, σελ 5,6.

⁵ Δελτίον ΧΑΕ 1904: Υπόμνημα Περί Χριστιανικῶν Αρχαιοτήτων της Ελλάδος σελ 93, Υποση-μείωση 1.

Το 1897 ο ΓΛ τοποθετείται σαφώς με το « Τι καλούμε Χριστιανική Αρχαιολογία»⁶:

Σημειώνουμε ότι ο ΓΛ έχει προνοήσει και πραγματοποιήσει, πριν τη σύσταση της ΧΑΕ, να ενημερώσει την κοινωνία, μέσω του ημερήσιου και εβδομαδιαίου τύπου για την Βυζαντινή Αρχαιολογία και Τέχνη. Συνεργάτης στο περιοδικό «Εβδομάς» του Δημητρίου Καμπούρογλου διατηρεί δύο στήλες: Την «Χριστιανική Αρχαιολογία» και τις «Θρησκευτικές Εορτές»⁷ Για την στήλη της Χριστιανικής Αρχαιολογίας κατά τα έτη 1884-1886 δημοσιεύει 31 μελέτες και 40 άρθρα, αφιερωμένα σε θέματα βυζαντινής αρχιτεκτονικής και τέχνης.

Παράλληλα εκτός από την ανωτέρω αρθρογραφία του, ασχολείται με άρθρα σχετικά με την απαξίωση των Χριστιανικών μνημείων κατά την εποχή εκείνη. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τις δημοσιεύσεις του πριν την ίδρυση της ΧΑΕ:

- 6/7/1881- ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ -Η ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ - ΥΠΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ
- 15/8/1882 ΕΣΠΕΡΟΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ- Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ
- 30/9/1883 ΑΙΩΝ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ- ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
- 6/5/1884 ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ -ΕΦΗΜΕΡΙΣ- ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
- 13/5/1884 ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ -ΕΦΗΜΕΡΙΣ- Η ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ ΚΑΙ Η ΚΥΛΛΟΥ ΠΗΡΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ
- 20/5/1884 ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ -ΕΦΗΜΕΡΙΣ- Η ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ ΚΑΙ Η ΚΥΛΛΟΥ ΠΗΡΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ
- 12/8/1884 ΕΒΔΟΜΑΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΣ - ΥΠΟΜΝΗΜΑ - Γ.ΛΑΜΠΑΚΗ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
- 19/8/1884 ΕΒΔΟΜΑΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΣ - ΥΠΟΜΝΗΜΑ - Γ.ΛΑΜΠΑΚΗ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ.

⁶ Αυτόθι 3, σελ 6.

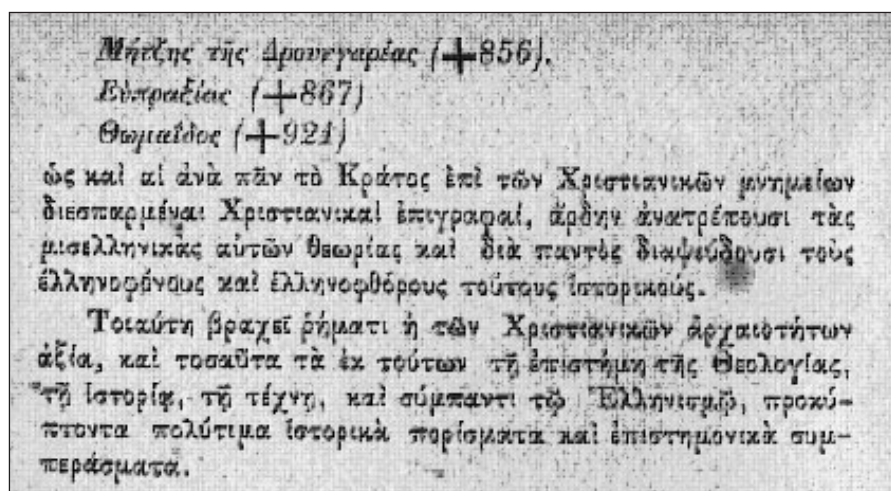
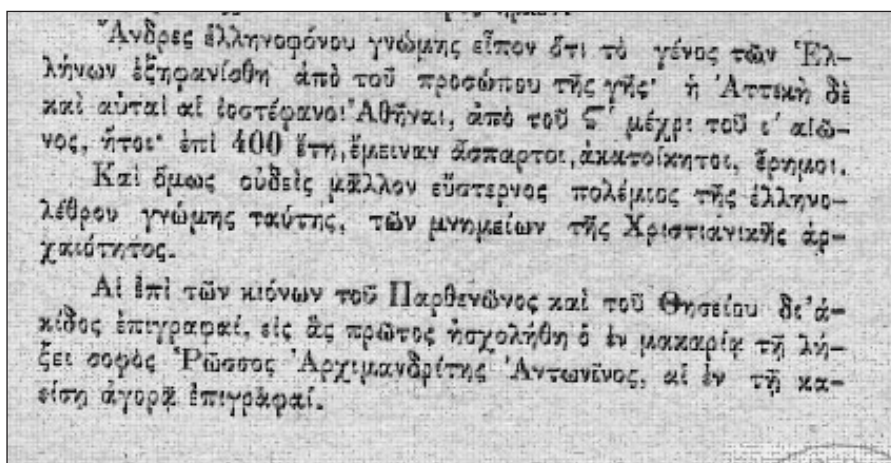
⁷ Γκίνκο 2021.

Η πρωτοπόρα δραστηριότητά του Γ. Λαμπάκη είχε ως εφαλτήριο το όραμά του, το οποίο έχει αποτυπωθεί στο Δελτίο της ΧΑΕ του 1924, επετειακό για τα 10 χρόνια από τον θάνατό του όπου αναφέρεται:

“ Η Ελλάς μήτηρ πάσης σοφίας και τέχνης εστί δια πάντων των αιώνων μέγα Μουσείον του Ενιαίου αθάνατου πνεύματος της Ελληνικής φυλής. Παρθενών και Αγία Σοφία μία διάνοια εν δυσί τύποις”.

Με αυτή την ρητή δήλωση και με έμφαση στο Ενιαίο αθάνατο πνεύμα της Ελληνικής φυλής θεωρούμε ότι τοποθετείται η απάντηση του Έλληνα Θεολόγου / Βυζαντινολόγου στους⁸:

Πρώτον σε

⁸ Λαμπάκης 1896.

και Δεύτερον τον Ιστορικό Fallmerayer, ότι “το έθνος καθορίζεται από πολιτικούς και όχι από βιολογικούς παράγοντες”.

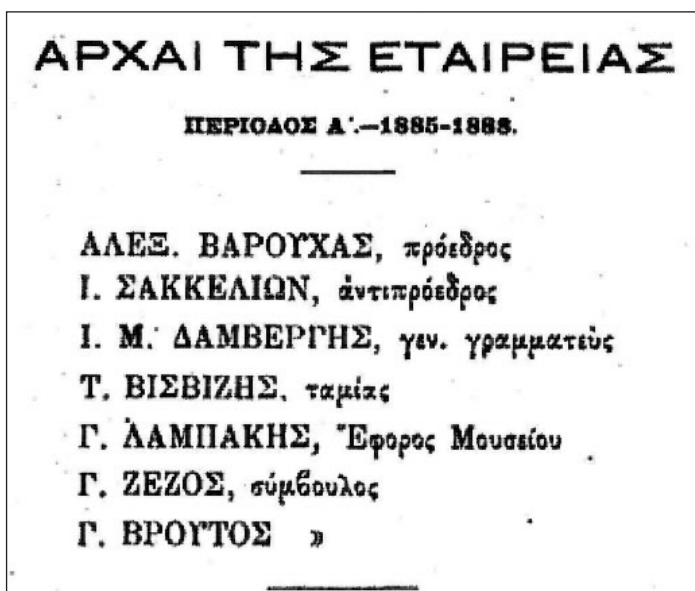
Στον Λαμπάκη πρυτάνευε η αρχή ότι “Έλληνες εισίν οι της παιδεύσεως της ημετέρας μετέχοντες”.

Στον 19ο αιώνα συζητήθηκε η «διαχρονική συνέχεια του ελληνικού έθνους» με αφορμή την αμφισβήτησή της, από μη Έλληνες. Πριν δεν συζητούσαν γι’ αυτήν, καθώς δεν συζητεί κανείς για τα δεδομένα και αυτονόητα. Γιαυτό επιλέξαμε στο συνέδριο αυτό που διεξάγεται στην μητρώα γη του, να καταθέσουμε την θέση μας ότι η ίδρυση της ΧΑΕ και του Χριστιανικού Αρχαιολογικού Μουσείου & Τέχνης έχει συντελέσει στην διαίωνιση της ιστορικής μνήμης του Έλληνα, επίκαιρο θέμα εκείνη την εποχή και όχι μόνο.

Ας προσπαθήσουμε να δούμε την πίσω πλευρά αυτού του οράματος και της σταδιοδρομίας του ΓΛ.

Με την άφιξή του από την Γερμανία, ασχολείται επιμελώς με την ενημέρωση των Ελλήνων περί του αντικειμένου της Χριστιανικής Αρχαιολογίας. Αρθρογραφεί στον ημερήσιο και εβδομαδιαίο τύπο.

Με το άρθρο 3 του καταστατικού της ΧΑΕ του 1884, συστήνεται συγχρόνως και το Χριστιανικό Αρχαιολογικό Μουσείο, του οποίου ο ΓΛ καθίσταται Έφορος. Δεν είναι Γενικός Γραμματέας της ΧΑΕ όπως εξ αστοχίας συχνά αναφέρεται. Μετά από το 1888 εκλέγεται στο ΔΣ της ΧΑΕ, ως Διευθυντής του Μουσείου, και από το 1900, με τροποποίηση του καταστατικού, συγκέντρωσε και τα καθήκοντα του Γενικού Γραμματέα και του Διευθυντή του Μουσείου και της Βιβλιοθήκης. Το πρώτο ΔΣ της ΧΑΕ απαρτιζέτο από τους:

Ο λόγος που αναλαμβάνει εξ αρχής να είναι μόνο έφορος του Μουσείου, είναι διότι ενδιαφέρεται άμεσα να παρουσιάσει σε έκθεση, κειμήλια και χρηστικά αντικείμενα, μέσω των οποίων να πληροφορείται ο Έλλην πολίτης για την πολιτιστική του συνέχεια. Ως γνωστόν στην Ελληνική γλώσσα « Μουσείο» σημαίνει τον χώρο λατρείας των Μουσών. Οι Μούσες είναι οι προστάτιδες των γραμμάτων και των τεχνών, κόρες του Διός και της Μνημοσύνης. Είναι ο χώρος που διασώζεται μέσω των γραμμάτων και των τεχνών, η αντίληψη και η συνέχεια της ελληνικής φυλής. Ο ΓΛ έχοντας βαθειά ελληνική παιδεία θεωρεί ότι ο Χριστιανισμός είναι η συνέχεια της Εθνικής Θρησκείας μέσω της γλώσσας και των χρηστικών αντικειμένων. Ο Έλληνας, άλλαξε θρησκεία όχι όμως και συνήθειες: *«Ο Έλλην ενθουσιά εις το όνομα του Παρθενώνος, αλλά εις το όνομα της Αγίας Σοφίας πίπτει μάρτυς!*

Αν δια τον πρώτον ομιλεί το ιδανικό του καλού, δια τον Ναόν όμως της αγίας Σοφίας ομιλούσιν αυτά τα μυχαίτατα πάσης Ελληνικής καρδιάς!»⁹.

Είχε αντιληφθεί ότι οι δύο παραδόσεις δεν υπάρχουν για να καταπολεμά η μία την άλλη, αλλά για να συμπληρώνονται και να συνεργάζονται για το αγαθό του πολιτισμού.

Πραγματοποιεί την πρώτη έκθεση του Χριστιανικού Αρχαιολογικού Μουσείου το 1886 στο σπίτι του συμβούλου της ΧΑΕ Γ. Ζέξου στην οδό Φιλελλήνων 26, με 217 κειμήλια. Στην έκθεση των πεπραγμένων στο Α' Δελτίο της ΧΑΕ για το έτος 1891 αναφέρει αναλυτικά ανά μήνα πόσοι το επεσκέφθησαν συνολικά 217 άτομα. Είναι η πρώτη παρουσίαση στην Ελληνική κοινωνία αυτής της έντονης δραστηριότητας, της συλλογής χριστιανικών κειμηλίων και κυρίως κατά το πρώτο έτος από την ίδρυση του Μουσείου της ΧΑΕ. Έκτοτε ακολουθούν και άλλες εκθέσεις και συλλογή κειμηλίων, ώστε το 1910 στην υποψηφιότητά του για την Πανεπιστημιακή έδρα αναφέρει ότι η ΧΑΕ κατέχει περί τις 10.000 κειμήλια.

Βρισκόμαστε στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και 50 χρόνια μετά την σύσταση του Ελληνικού Κράτους. Μια νέα χώρα γεννιέται. Το κύριο αίτημα ήταν να διαμορφώσει ο Έλληνας την εθνική του ταυτότητα. Ορισμένοι την αναζήτησαν στην επιστροφή στο ένδοξο αρχαίο παρελθόν και άλλοι στο να παρουσιάσουν τη συνέχεια του Έλληνα από την αρχαιότητα, μέσω των ιδίων χρηστικών αντικειμένων, υπενθυμίζοντας ότι ο Χριστιανισμός αποτελέσει συνέχεια της Εθνικής Θρησκείας. Ο ΓΛ ανήκε σε αυτή την ομάδα / κατηγορία ερευνητών. Η συμπόρευσή του με τα πνευματικά ρεύματα της εποχής του, εντός και εκτός της Ελλάδος, είναι το μείζον χαρακτηριστικό της σταδιοδρομίας του.

- Εντός της Ελλάδος, με την ίδρυση της της ΧΑΕ & του Χριστιανικού Μουσείου και Τέχνης.
- Εκτός της Ελλάδος με την ενεργό συμμετοχή του, ως εταίρος, Ακαδημικών και Αρχαιολογικών σχολών, σε Ρώμη, Παρίσι, Βιέννη, Πετρούπολη, Μαδρίτη, Λονδίνο κλπ και σε επιστημονικές εταιρείες Βυζαντινολόγων, παρουσιάζοντας ενδιαφέρουσα και εντυπωσιακή εξωστρέφεια.

⁹ Λαμπάκης: "Γενική "Εισαγωγή εις την Χριστιανικήν Αρχαιολογίαν", λόγος εισιτήριος 25 Νοεμβρίου 1896, σελ 23.

Η ίδρυση της ΧΑΕ μπορεί να κατανοηθεί επίσης και από την οπτική του Γ. Λαμπάκη, την τομή που πραγματοποίησε να τοποθετήσει ισότιμα την Χριστιανική διαδρομή του Έλληνα, δίπλα στην στείρα προγονοπληξία και στην άγονη λογισσύνη που επικρατούσε (και μπορεί να ειπωθεί ότι μας κρατεί ακόμα δέσμιους, σε παρωχημένες αντιλήψεις).

Συνοψίζοντας, ο Γ. Λαμπάκης με την ίδρυση του Χριστιανικού Αρχαιολογικού Μουσείου προσπάθησε να ανακινήσει και βέβαια να εμπεδώσει στους συγχρόνους του, την ιδέα της συνέχειας στην ιστορική ταυτότητα του Ελληνισμού, με το Βυζάντιο αναπόσπαστο και ουσιαστικό τμήμα της, ιδίως κατά τις δύο περιόδους του στην Μικρά Ασία, όπου ομιλεί σε εκκλησίες και σε σχολεία και αρθρογραφεί στον τοπικό τύπο, με στόχο να ενδυναμώσει την εθνική και θρησκευτική συνείδηση και το φρόνημα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Με την προσέγγιση αυτή επεδίωκε να διακοπεί η ανάμειξη της Ελληνικής παράδοσης με την Τουρκική.

Την επιδίωξη αυτή καλλιέργησε και όταν ανέλαβε, ως υφηγητής, τη διδασκαλία της Βυζαντινής Τέχνης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στην Αρχιτεκτονική σχολή του Πολυτεχνείου και στη Σχολή Καλών Τεχνών διαμορφώνοντας τους πρώτους Έλληνες βυζαντινολόγους, διοργανώνοντας εκπαιδευτικές επισκέψεις σε βυζαντινά μνημεία. Από τους σημαντικότερους μαθητές του αναφέρουμε τους Γ. Σωτηρίου και Α. Ορλάνδο.

Ήταν μεταξύ αυτών που εργάστηκαν για να ξαναγεννηθεί ο πολιτισμός σε νέες βάσεις. Πώς υλοποίησε το όραμα του;

Ως Γραμματέας της Βασίλισσας Όλγας με πεδίο δραστηριότητας το φιλανθρωπικό της έργο και με την άδεια της, όπως ο ίδιος αναφέρει από το πρώτο Δελτίο της ΧΑΕ, σελ 95, επισκέπτεται τους ιστορικούς παλαιοχριστιανικούς χώρους, και -εκτός από κειμήλια, τα οποία καταχωρεί άμεσα στην ΧΑΕ- συλλέγει και πληροφορίες σχετικά με τους ναούς που επισκέπτεται, την ιστορία τους, την αγιογράφησή τους, την κατάσταση που βρίσκονται και ό,τι άλλο χρήσιμο κρίνει ως βυζαντινολόγος για την ολοκλήρωση της εικόνας του ναού.

Ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου μέχρι τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου διερχόμενος ἐν τοῖς ταξειδίοις μου τὰς ἀνὰ τὸ Κράτος μεγάλας γραμμὰς τῆς κυρίως ἀποστολῆς μου, ἐκπληρῶν φιλανθρωπικὰς διαταγὰς τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης, δὲν ὤκνησα, κύριοι, ὅπως σταθμεύων εἰς διαφόρους τόπους Ὑψηλῇ ἀδείᾳ τῆς Α. Μ. ἐξετάζω καὶ μελετῶ αὐτοὺς ὑπὲρ Χριστιανικὴν ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν.

Για την τεκμηρίωση της μνήμης και όλων αυτών των ενεργειών του, ο ΓΛ είχε δημιουργήσει ένα σημαντικό αριθμό φωτογραφικών πλακών, όπου το κάθε φωτογραφιζόμενο μνημείο πλαισιώνεται πάντοτε από ντόπιους κατοίκους. Όλες αυτές οι φωτογραφίες αποθησαυρίζονται στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

Ένα ερώτημα που παραμένει αναπάντητο είναι, ποιος έχει τραβήξει αυτές τις φωτογραφίες και ποιος τις έχει επεξεργασθεί. Δεν είναι δυνατό ο ίδιος να εμφανίζεται στο «Θέμα» και συγχρόνως να χειρίζεται τη μηχανή και να μεριμνά και για την διάσωσή του αρνητικού, που τον καιρό εκείνο είχε μικρό χρόνο ζωής. Αποψη μας, αρκετά βάσιμη, είναι ότι στις περιηγήσεις του ακολουθούνταν από τον αδελφό του Ιωάννη, φωτογράφο της εποχής, ο οποίος διατηρούσε φωτογραφικό εργαστήριο. Γνωστός στον φωτογραφικό κόσμο της τότε Αθήνας, ήταν ο μοναδικός που φωτογράφιζε τους Πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 και δική του είναι η γνωστή συλλογή φωτογραφιών, όπου παρουσιάζονται οι αθλητές σε ώρα της δράσης. Η έρευνά μας σχετικά με την συνεργασία των αδελφών, συνεχίζεται.

Κατά την παρούσα φάση, στο ΑΟΛ εστιάζουμε στην παρουσίαση των περιηγήσεων του Γ. Λαμπάκη, η οποία θα αναρτηθεί στην ιστοσελίδα και σε συνεργασία με το ψηφιακό μας αποθετήριο, θα είναι διαθέσιμη στην παγκόσμια κοινότητα.

Έχουμε τοποθετήσει σε χάρτη περί τις 400 περιηγήσεις του, σε όλη την Ελλάδα, όχι μόνο μέχρι την Λάρισα που ήταν τα τότε σύνορα, αλλά και στην Μακεδονία, Ανατολική και Δυτική Θράκη, Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία και βέβαια στις Κυκλάδες. Έτσι συνδύαζε την Υπηρεσία στην ανθρωπότητα μέσω του έργου του στην Βασίλισσα Όλγα με την Έρευνα που έκανε. Η επιμονή και η υπομονή στις διάφορες περιπέτειες που του συνέβησαν, δείχνουν και την αφοσίωση που είχε στο όραμα του. Μαθαίνουμε από τις σημειώσεις του, ότι δύο φορές ναυάγησε με το πλοίο και παρόλα αυτά είχε το ψυχικό σθένος αντί να γυρίσει στην Αθήνα να συνεχίσει το ταξίδι του. Δεν το ανέβαλε!

Δεν πρέπει να νομίζουμε ότι αυτά τα ταξίδια την εποχή εκείνη ήταν εύκολα να γίνουν, αν λάβουμε υπόψη τις συνθήκες που επικρατούσαν. Ιδού πως περιγράφει ο ίδιος τα ταξίδια του¹⁰:

Ἄν δὲ ἤμην ποιητής, τότε μόνον, Κύριοι, θὰ ἡδυνάμην νὰ περιγράψω πῶς ὑμῖν τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τῶν ταξιδίων μου περιπετείας, τὰς ὠραιότητας ἢ φρικαλέας ἀγριότητας τῶν τόπων, οὓς περιηγούμεν, πῶς ἄλλοτε εὐρισκόμεν ἐν μέσῳ εὐτυχοῦς φιλοξενίας, καὶ πῶς ἄλλοτε ὀρθίος ὑπὸ μαύρην κατακαπνισμένην καλύβην περιέμενον πότε ἡ παρήγορος αὐγὴ νὰ διαγελάσῃ, ὅπως ἐξέλθω τῆς φωλεᾶς μου, πῶς πολλάκις οἱ χωρικοὶ μὲ ἐξέλαβον ὡς μηχανικὸν ἀπεσταλμένον τοῦ κόμματος, ὑπὲρ ἧ κατὰ τοῦ χωρίου βουλευόμενον, κατὰ τὰς κομματικὰς τῶν χωρικῶν ὑπολήψεις καὶ ἀπογρώσεις, πῶς ὑπὸ τῶν αἰωνίως τὸ φᾶσμα τῆς

¹⁰ Δελτίον ΧΑΕ 1891, σελ. 95-96.

διαλύσεως τῶν Μονῶν τρεμόντων μοναχῶν περιστοιχούμε-
νος, ὥφειλον νὰ δικαιολογῶ ταύτην ἢ ἐκείνην τῶν Μονῶν τὴν
καταγραφὴν ἢ καταμέτρησιν, πῶς ποτὲ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ
μου ἐν καιρῷ νυκτὸς κτυπήσαντες τὴν θύραν Μονῆς ἐν ἀ-
πωτάτῳ ἐρήμῳ κειμένης, καὶ ὡς λησταὶ ἐκληφθέντες, ἐκοι-
μήθημεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους ἐν ὑπαίθρῳ ἐν μέσῳ ζοφώ-
δους σκότους φρικαλέας φύσεως, πῶς πολλάκις ἐν μέσῳ πο-
λυτίμων ἐρειπίων ἐλεινὸν ἐγενόμην θῶμα τῆς δίψης ἰδίως,
πῶς πολλάκις ἐν μέσῳ σεπτῶν ἐρειπίων ἀρχαίων χριστιανι-
κῶν Ναῶν ἀνεδιβάζετο πρὸς τ' ἄνω ἡ διάνοιά μου ἐξετάζων
τὰ ἱερὰ κειμήλια τῆς ἡμετέρας πίστεως, καὶ πῶς πολλάκις
κατελήφθην ὑπὸ τοῦ μυστηριώδους ἱεροῦ φόβου πρὸ τῶν τρε-
μοσδυνουσῶν κανδηλῶν τῶν ἐκκλησιῶν, ἃς ἐλλείπει χρόνου ἐν
καιρῷ νυκτὸς ἠναγκαζόμην νὰ ἐξετάσω καὶ μελετήσω· πλὴν
ἀφίνων πάντα, τὰ ἀνταξίου ποιητοῦ δεόμενα θέματα ταῦτα,
χωρὶς σελήνης καὶ χρυσιζούσης κορυφῆς ὄρεων, πεζαίτατα,
Κύριοί μου, ἔρχομαι νὰ διηγηθῶ ὑμῖν ὅσους κατὰ τὸ πεντά-
μηνον διάστημα τοῦ λήξαντος ἔτους ἐπεσκέφθην καὶ ἐμε-
λετήσαμεν 40 περίπου τόπους, τοὺς ἐξῆς :

Ὅμως ἦταν φύση μαχητική, ὄχι μόνο στις κακουχίες και στα απρόοπτα που συναντούσε, αλλά και στο επιστημονικό πεδίο της εποχής του. Είναι γνωστές και μνημειώδεις οι διαφωνίες του με τον Παναγώτη Καβαδία, συνομήλικό του και εξέχοντα αρχαιολόγο της κλασσικής περιόδου, από τον οποίο τελικά απέσπασε τα Βυζαντινά μνημεία και δημιούργησε τον κλάδο των Βυζαντινών αρχαιοτήτων εφαρμόζοντας τις αρχές και την μέθοδο της τότε επιστήμης.

Ο Γ. Λαμπάκης υποθέτουμε οτι μετείχε στην κίνηση του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, που συνέβαλε στην ελληνική ιστορία με τη θέση του οτι ο Έλληνα έχει αδιάσπαστη συνέχεια, αναγνωρίζοντας την ενότητα των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της εθνικής ταυτότητας. Με οδηγό την επιστημονική του σκέψη και με φάρους την Πίστη και την Γνώση, ο ΓΛ πραγματοποίησε ένα τιτάνιο έργο, ενώ δεν είναι τυχαίο ότι μέχρι τον θάνατό του, τα μέλη όλων των Διοικητικών Συμβουλίων της ΧΑΕ προήλθαν από την ίδια ιδεολογική ομάδα και υπηρέτησαν τους ίδιους εθνικούς σκοπούς.

Ὡς σῶφρων και νουνεχής, παρά την ὅποια φιλοδοξία του, εἶχε την ἐπίγνωση ὅτι το 1910, ὅταν ἦταν ἤδη 56 ἐτῶν (με προσδοκώμενο μέσο ὄρο ζωῆς τα 35

έτη), βρισκόταν σε προχωρημένη / ώριμη ηλικία, πράγμα που μαζί με την κώφωση από την οποία έπασχε, δεν του επέτρεπε να είναι ιδιαίτερα αισιόδοξος για την θέση του καθηγητού του ΕΚΠΑ, με συνυποψηφίους πολύ νεώτερους. Οι πενιχρές προσωπικές οικογενειακές πληροφορίες που υπάρχουν στο αρχείο, δεν μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε υποθέσεις για τα συναισθήματα που του δημιούργησε η μη εκλογή του, όταν εκτός των άλλων είναι γνωστές και οι εσωτερικές διεργασίες που λαμβάνουν μέρος σε ανάλογες περιπτώσεις.

Η αφοσίωση, η έρευνα και η υπηρεσία στην κοινωνία, αρετές που πρέπει να έχει ο ερευνητής-αναζητητής, υπήρχαν στον Γ. Λαμπάκη κατά τα πρώτα 30 χρόνια της ΧΑΕ. Το όραμά του διέθετε ρεαλισμό και είχε ισχυρές βάσεις κοινωνικές. Ήταν πραγματιστής.

Συνοπτικά έτυχε των εξής τιμητικών διακρίσεων για το έργο του:

1. Το Ελληνικό Βασίλειο του απονέμει τον Αργυρό Σταυρό του Σωτήρος το 1895 για την « ευόδωση του σκοπού της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας:

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ
09259 ΤΗΝ 6 Σεπτεμβρίου 1895
ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΜΗΜΑ 13
ΘΥΡΙΣ 14
ΦΑΚΕΛΛΟΣ 1

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Καταχωρήθηκε εν αρχείω)

Εν ΑΘΗΝΑΙΣ

4 Σεπτεμβρίου 1895

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

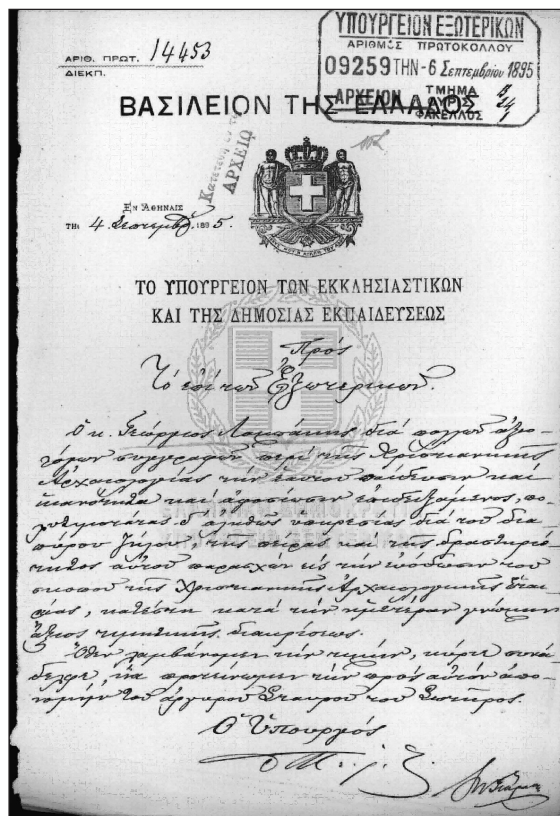
Προς

Το επί των Εξωτερικών

Ο κ. Γεώργιος Λαμπάκης, δια πολλών αξιολόγων συγγραφών περί της Χριστιανικής Αρχαιολογίας την εαυτού παιδευσιν και ικανότητα και αφοσίωσιν ενεδειξάμενος, πολυτιμότατος, δια αληθών υπηρεσίας, δια του διαπύρου ζήλου, της πείρας και της δραστηριότητος αυτού παρασχών εις την ευόδωσιν του σκοπού της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, καθέστη κατά την ημετέραν γνώμην, άξιος τιμητικής διακρίσεως.

Όθεν λαμβάνομεν την τιμήν κύριε συνάδελφε να προτείνομεν την προς αυτόν απονομήν αργυρού Σταυρού του Σωτήρος.

Ο Υπουργός

2.»Ο σύλλογος προς ενθάρρυνση των Ελληνικών σπουδών εν Παρισίοις» (Association des ETUDES des gresques) απένειμε το αργυρούν μετάλλιο, για το έτος 1913 στον Γεώργιο Λαμπάκη. Ο γραμματέας του συλλόγου κ. Ruech αναφέρει τους λόγους που απενεμήθη το ανώτατο μετάλλιο εις τον Έλληνα επιστήμονα κ. Γ. Λαμπάκη, τελειώνοντας την εισήγηση του λέγων:

«Το ημέτερον συμβούλιον, Κύριοι, εθέωρησεν έργον δικαιοσύνης να αμείψη δια μεταλλίου τας επιστημονικάς εργασίας του κ. Λαμπάκη και τον μέγαν ζήλον του ον επεδείκνυσε επι σειρά μακρών ετών»

Την απονομή του μεταλλίου την ανακοινώνει στον βραβευόμενο ο ειδικός καθηγητής της Βυζαντινής Αρχαιολογίας στο Παρίσι G.Millet.

Ο Γεώργιος Λαμπάκης μας άφησε επιστημονικό, κοινωνικό και συγγραφικό έργο. Ήταν ένας δημιουργικός άνθρωπος, που τον ενδιέφερε και η κοινωνική διάσταση του βυζαντινολόγου.

Παρήγαγε «την βρώσιν την μένουσαν».

Abstract

Lampakis Ioannis

«Georgios Lampakis»

Georgios Lampakis originally from Mountados, Tinos, his mother's Margarita's Plati homeland, studied Theology at the National & Kapodistrian University of Athens as a fellow of the Foundation of Evangelistria, and then completed his post-graduate education in Germany (Erlangen), where he was awarded a Doctor of Philosophy "CHRISTIAN ANTIQUITIES IN ATTICA" (1882). Upon his return to Greece, he founded the Christian Archaeological Society (1884) and the Christian (later Byzantine) Museum, developing a diverse cultural and national work nationally and internationally, as Queen Olga's Secretary. From the first form-exhibition of the Museum, G.L. tried to consolidate in his contemporaries the idea of continuity in the historical identity of Hellenism, with Byzantium as an integral and essential part of it. This pursuit grew further in him when he later undertook the teaching of Byzantine Art at EKPA, shaping the first Greek Byzantine scholars.

The basic principle of his vision is reflected in his pioneering activity:

"Greece, the mother of all wisdom and art, has been for all the centuries a great Museum of the Unified Immortal Spirit of the Greek race. Parthenon and Agia Sofia, genius works of two different eras".

This was the factual response of the Greek theologian (Theology is closely linked to History) and Byzantine scholar to the historian Fallmerayer, sharing his belief that "the nation is determined by cultural rather than biological factors." Hence, Lampakis was presided over by the principle that "every person who can speak the Greek language is a Greek".

Lampakis participated in the movement of Konstantinos Paparrigopoulos, who conceived Greek history as an inseparable entity, recognizing the unity of the cultural characteristics of national identity. Guided by his scientific thought and beacons of Faith and Knowledge; he carried out a titanic task, while it is no coincidence that until his death the members of all the Boards of Directors of CHAE came from the same ideological group and served the same national purposes.

This presentation is dedicated to the pioneering Greek Byzantinologist, Georgios Lampakis from Tinos, and his family's gratitude to the Panhellenic Holy Foundation of Evangelistria of Tinos for its valuable support.

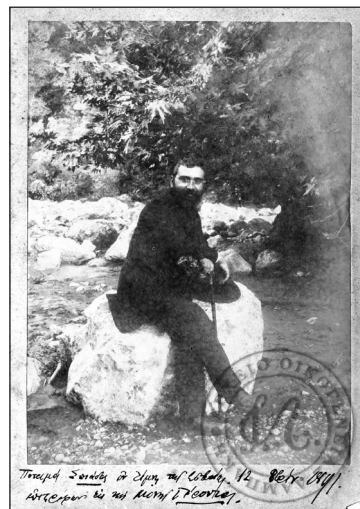
Βιβλιογραφία

- Γκίνκο Μ.-Σ., 2021: « Το περιοδικό Εβδομάς (1884-1892) Συμβολή στην πνευματική κίνηση της εποχής» Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστήμιο Πατρών -Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών (2021) (Διδακτορική διατριβή). Δελτίον ΧΑΕ 1904: Υπόμνημα Περί Χριστιανικών Αρχαιοτήτων της Ελλάδος, σελ 93.
- Λαμπάκης Γ., 1896: Γενική εισαγωγή εις την Χριστιανική Αρχαιολογία. Λόγος

ρηθείς εν τω Πανεπιστημίω τη 25 Νοεμβρίου σελ 23-24.
Ο ίδιος 1896: "Γενική "Εισαγωγή εις την Χριστιανικήν Αρχαιολογίαν", λόγος εισιτήριος, 25 Νοεμβρίου 1896, σελ 23.
Πολυλάς Ι., 1922: (έμμετρος μετ.) *Ομήρου Ιλιάς*, Εκδοτικός Οίκος Γεωργ. Ι. Βασιλείου.

Εικ.1. Στον Ιορδάνη Ποταμό Γεώργιος και Ευθαλία Λαμπάκη 1905.

Εικ.2. Γεώργιος Λαμπάκης στον ποταμό Σπιάδο στην Εύβοια (12 Οκτωβρίου 1891).

Εικ.4. Γεώργιος Λαμπάκης.

Εικ.3. Οικογενειακή φωτογραφία, Εμμανουήλ Λαμπάκης, Γεώργιος Λαμπάκης, Ευθαλία Λαμπάκη, Ελευθέριος Καστρινσίου και ο αμαξάς στην περιοχή του Σκαραμαγκά.